

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.2(9).2022.171-178

О. В. Кузьменко,

канд. юрид. наук, доцент,

Державний податковий університет

e-mail: el.v.linnik@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6117-523X

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Стаття присвячена встановленню елементів криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Встановлено, що в криміналістичній характеристиці опису підлягають лише ті ознаки, що мають саме криміналістичне значення та сприятимуть підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення.

Зроблено висновок, що до основних елементів криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги варто віднести: предмет злочинного посягання, спосіб, час, типові сліди кримінального правопорушення та особу злочинця.

Крім того, автором зазначено, що предметом злочинного посягання в цьому випадку будуть: кошти, майно, певні права, робота, послуги та інші об'єкти, що надаються як гуманітарна допомога чи благодійні пожертви. А до способів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення можна віднести: продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; укладання інших правочинів щодо розпорядження майном гуманітарної допомоги, благодійних пожертв чи безоплатної допомоги.

Зазначено, що особою-злочинцем може виступати: громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, службова або юридична особа.

Ключові слова: криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, гуманітарна допомога, благодійна діяльність.

Мета статті полягає у встановленні особливостей криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави 24.02.2022 більш гостро стало питання необхідності надання Україні як гуманітарної, так і безоплатної допомоги, а також благодійних пожертв. Однак, на жаль, у цій сфері відразу збільшилася кількість зловживань і тому постало питання кримінальної відповідальності за відповідні злочинні діяння. 24.03.2022 був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [1], яким була додана до Кримінального кодексу (далі – КК) України ст. 201² [2], що зі свого боку призвело до необхідності дослідження криміналістичної характеристики та методики розслідування нового виду кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання криміналістичної характеристики знайшло відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Загальні та окремі положення цього розділу криміналістики у своїх працях висвітлювали В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкин, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько та інші. Однак незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є новим видом кримінального правопорушення, а тому криміналістична характеристика та методика його розслідування потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з середини 80-х років минулого століття у науковий обіг увійшло поняття криміналістична характеристика злочинів. Після цього важко зустріти роботу з методики розслідування, яка б не починалася висвітленням питання про їх криміналістичну характеристику [3, с. 183]. Адже саме на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення відомості, що містяться в характеристиці злочинів певного виду, сприяють побудові слідчих версій, визначенню напрямів документування злочинної діяльності та викриття винних.

Як уже нами було зазначено раніше, питання криміналістичної характеристики як окремої категорії, так і необхідної складової процесу досудового розслідування у своїх працях досліджувала значна кількість науковців. Тому, на нашу думку, не вдаючись до поглибленого аналізу наведених ними визначень, варто звернути увагу на загальні ознаки, які знаходять у них відображення:

- а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду кримінальних правопорушень;
- б) встановлення кореляційних зв'язків між такими даними;
- в) призначеність для використання в розслідуванні конкретних видів кримінальних правопорушень.

Крім того, на думку Є. Д. Лук'янчикова, «в узагальненому вигляді криміналістичну характеристику слід розглядати як два складники: а) як теоретичну концепцію – основу

формування окремих методик розслідування злочинів; б) як робочий інструмент розслідування (його інформаційну базу), як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного виду злочинів. Це узагальнена інформаційна модель, що являє собою систематизований опис типових криміналістично значущих ознак окремих видів (груп) злочинів, що відображають закономірні зв'язки між ними і слугують основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування. З криміналістичної точки зору будь-яка розслідувана подія (злочин) являє собою інформаційну модель певного класу (виду, групи), що піддається достатньо точній діагностиці, а отже – алгоритмізації та прогнозу розслідування. Іншими словами, знання зазначеної інформаційної структури зумовлює стратегію пошуку істини і тактику доказування» [3, с. 184].

Як слушно зазначають О. В. Старченко та М. І. Бубела, «значення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробці приватних методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного злочину. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів».

Отже, цілком слушно можна зробити висновок, що у криміналістичній характеристиці опису підлягають лише ті ознаки, що мають саме криміналістичне значення та сприятимуть підвищенню ефективності досудового розслідування і судового розгляду кримінального правопорушення.

Історію формування інституту гуманітарної допомоги, як правило, пов'язують з благодійністю і милосердям у давні часи. Вперше гуманітарну допомогу почали надавати з XVIII ст. релігійні організації, зокрема місіонерські товариства. Вони не тільки пропагували християнство в різних регіонах світу, а й доносили інформацію до співвітчизників про гуманітарні потреби інших народів.

Питаннями гуманітарної допомоги на сьогодні займаються такі міжнародні організації: Департамент ООН з гуманітарних питань, Управління Верховного Комісара у справах біженців, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Всесвітня організація охорони здоров'я, Департамент з надзвичайного цивільного планування НАТО, Всесвітня продовольча програма, Дитячий фонд ООН та інші. У Європейському Союзі діє Служба ЄС з гуманітарної допомоги та громадянського захисту (ЕЧНО), яка нараховує 44 відділення у 38 країнах. Очолює цю Службу Єврокомісар з міжнародної співпраці, гуманітарної допомоги та врегулювання криз [5, с. 137].

Однак з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України гуманітарна допомога як українського, так і зарубіжного походження надходить і від різноманітних підприємств, установ, організацій та фізичних осіб. Однак це, незважаючи на війну і потреби цивільного населення та військових, призвело до зловживань особами, що мають певне відношення до відповідних поставок.

Цілком зрозумілим і вчасним було внесення змін до КК України шляхом доповнення його ст. 201², якою передбачено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги

На нашу думку, до основних елементів криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги варто віднести: предмет злочинного посягання, спосіб, час, типові сліди кримінального правопорушення та особу злочинця.

Розглянемо їх більш детально. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [6].

Згідно із ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності [7].

Отже, аналізуючи зміст ст. 201² КК України [2], можна зробити висновок, що предметом злочинного посягання у цьому випадку будуть: кошти, майно, певні права, робота, послуги та інші об'єкти, що надаються як гуманітарна допомога чи благодійні пожертви.

До способів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення можна віднести:

- 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги;
- 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги;
- 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження майном гуманітарної допомоги, благодійних пожертв чи безоплатної допомоги.

Щодо часу кримінального правопорушення, то цей елемент криміналістичної характеристики буде актуальним під час досудового розслідуванні дій, які кваліфікуватимуться за ч. 3 ст. 201² КК України, оскільки в такому випадку кваліфікуючою ознакою злочину буде вчинення відповідних дій під час надзвичайного або воєнного стану [2].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним

органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [9].

Типовими слідами незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги будуть: документальні підтвердження надання особам відповідних об'єктів, укладені правочини та показання свідків.

Варто зазначити, що, відповідно до абз. 7 ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу», отримувачами гуманітарної допомоги є такі юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги:

а) підприємства громадських організацій осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, а також підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, уповноважені ними державні установи та органи місцевого самоврядування;

б) благодійні організації;

в) громадські організації осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, Товариство Червоного Хреста України та його обласні організації, творчі спілки, а також громадські організації, створені для здійснення передбаченої їх статутними документами екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності;

г) релігійні організації;

д) реабілітаційні установи для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, які мають відповідну ліцензію на здійснення реабілітаційних послуг, незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форм власності.

А набувачами гуманітарної допомоги визнаються фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається [6].

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» набувачем благодійної допомоги є фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада, що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення відповідних цілей [7].

Саме тому, на нашу думку, особою-злочинцем може виступати:

- 1) громадянин України (ч. 1-3 ст. 201² КК України);
- 2) іноземець чи особа без громадянства (ч. 1-3 ст. 201² КК України);
- 3) службова особа (ч. 2 ст. 201² КК України)
- 4) юридична особа (вчинення будь-якої з зазначених протизаконних дій від імені юридичної особи її уповноваженою особою).

Висновки. Отже, з огляду на все вищезазначене можна зробити такі висновки. По-перше, без криміналістичної характеристики кримінального правопорушення неможливо сформулювати ефективну методику його розслідування. А тому до основних елементів криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги варто віднести: предмет злочинного посягання, спосіб, час, типові сліди кримінального правопорушення та особу злочинця. По-друге, предметом злочинного посягання у цьому випадку будуть: кошти, майно, певні права, робота, послуги та інші об'єкти, що надаються як гуманітарна допомога чи благодійні пожертви. По-третє, особливе місце відводиться часу вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики, оскільки час надзвичайного чи воєнного стану є однією з ключових кваліфікуючих ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5> (дата звернення: 05.09.2022).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3500> (дата звернення: 05.09.2022).

3. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряев С. Ю. Криміналістична характеристика в структурі методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 178–190.

4. Старченко О. В., Бубела М. І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 853–858.

5. Поляруш С. Формування інституту гуманітарної допомоги: історико-правовий аспект. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 135–141.

6. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 05.09.2022).

7. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 05.09.2022).

8. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 05.09.2022).

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.09.2022).

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 № 2155-IKh // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5> (data zvernennia: 05.09.2022).

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3500> (data zvernennia: 05.09.2022).

3. Lukianchykov Ye. D., Lukianchykov B. Ye., Petriaiev S. Yu. Kryminalistychna kharakterystyka v strukturі metodyky rozsliduvannia zlochyniv. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2021. Vyp. 66. S. 178–190.

4. Starchenko O. V., Bubela M. I. Sutnist i znachennia kryminalistychnoi kharakterystyky ta yii elementiv u rozkrytti y rozsliduvanni zlochyniv. *Forum prava*. 2010. № 4. S. 853–858.

5. Poliarush S. Formuvannia instytutu humanitarnoi dopomohy: istoryko-pravovyi aspekt. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pravo*. 2017. Vyp. 1. S. 135–141.

6. Pro humanitarnu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1999 № 1192-KhIV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (data zvernennia: 05.09.2022).

7. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5073-VI // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (data zvernennia: 05.09.2022).

8. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 № 1550-III // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (data zvernennia: 05.09.2022).

9. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 05.09.2022).

O. Kuzmenko. Peculiarities of the Criminalistics Characteristics of the Illegal Use for Profit of Humanitarian Aid, Charitable Donations or Free Assistance

The article is devoted to establishing the elements of the criminalistic characteristics of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid. It has been established that only those features that have a forensic significance and will contribute to increasing the effectiveness of the pre-trial investigation and trial of a criminal offense are subject to the forensic characteristics of the description.

It was concluded that the main elements of the forensic characteristics of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid should include: the subject of the criminal offense, the method, time, typical traces of the criminal offense, and the identity of the criminal.

In addition, the author states that the subject of criminal trespass in this case will be: funds, property, certain rights, work, services and other objects provided as humanitarian aid or charitable donations. And the ways of committing the investigated criminal offense include: sale of goods (items) of humanitarian aid; use of charitable donations, free assistance; conclusion of other transactions regarding the disposal of humanitarian aid property, charitable donations or free assistance.

It is noted that the following can act as a criminal: a citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person, an official or a legal entity.

Keywords: *criminalistics characteristics, criminal offense, criminal proceedings, humanitarian aid, charitable activity.*

Стаття надійшла до редколегії 11 листопада 2022 року